

SADNI VRT

Novi sadovnjaki

Načelna razmišljanja in navodila za zboljšanje sadjarstva na naših kmetijah so bila večkrat podana v zadnjih desetletjih tudi v našem listu izpod peresa odličnih strokovnjakov. Kljub temu se še ni dosseglo prave enotnosti za trajno zboljšanje sadjarskih razmer.

Vojne vihere bo enkrat konec. Nastopili bodo novi časi, ko bo vsega primanjkovalo. Gotovo bo veliko povpraševanje po dobrih sadikah. Zato so oblasti podvzele nekatere mere, da bomo tem neprilikam pravočasno prišli v okom.

Mnogo naših sadjarjev je že poskusilo na lastni koži, da ne kaže saditi sadnega drevja kar tja v en dan. Ne smemo prezreti dejstva, da traja preizkušanje teh ali onih vrst sadja zelo dolgo, včasih po 15 do 20 let. Zares, treba je velike previdnosti in še več domačih skušenj in znanja, ako hočemo uspešno sadjariti.

Pri napravi novih nasadov zavisi uspeh od raznih činiteljev. Izbrati moramo čim manj sort po sadnem izboru, ki jih priporočajo za saditev v dotičnem kraju, kjer mislimo napraviti nov sadovnjak. Upoštevati moramo zlasti kakovost zemlje, pa ne samo zgornje, temveč tudi spodnje zemeljske plasti. Dalje pride v poštev višina talne vode, lega, vremenske razmere v dotičnem kraju, pojav najnevarnejših škodljivcev (n. pr. divji zajec, voluhar itd.) ter bolezní in končno tudi tržne razmere, zlasti za predelavo in prodajo sadja na domačem, kakor tudi na tujem tržišču. Uspeha ne more biti v sadjarstvu, če dovolj vztrajno ne zatiramo sadnih škodljivcev in bolezní, ki omejujejo donose.

Kakovost zemlje, v kateri nameravamo napraviti nasad, je potrebno temeljito preučiti. Predvsem težke zemlje, kakor jih imamo ponekod na Dolenjskem, pa tudi drugod, niso sposobne za napredno sadjarstvo, ako jih prej temeljito ne predelamo in izboljšamo. Mnogo mladih nasadov je pri nas zaradi tega shiralo in propadlo, ker je bila zemlja prepovršno obdelana. V glinasti mrtevici se korenine ne morejo razviti, ako se

zemlja pravočasno temeljito ne predela. V takih prilikah mora biti jama najmanj 2 m široka in 60 do 70 cm globoka. Prav priporočljivo je, da se na dno jame napelje vsaj nekaj gramoz ali peska, še bolje seveda šote ali tudi dračja, in sicer 10 do 15 cm na debelo. Važno je tudi, da skoplujemo jame za take nasade že pozimi za pomladansko saditev. Dokler razni vremenski činitelji, kakor zrak, vlaga, mraz in veter stalno in več let zaporedoma ne vplivajo na kakovost zemlje, ni misliti na uspehe. V teku prvih 6 do 8 let po saditvi moramo vsaj enkrat letno okopati kolobarje. Mrtva zemlja je nesposobna za vsako kulturo, pa tudi za sadno drevje. Čeprav je bila zemlja prvotno globoko, ali zato površno prekopana ter zopet tako nasuta, kakor je bila prej, to ne zaleže mnogo, ako jo nismo primerno zboljšali. Čez nekaj let se taka težka glinasta zemlja ponovno sedsede in postane nepropustna.

Pri napravi novih nasadov moramo upoštevati vremenske in vodne razmere, to se pravi upoštevati moramo posebno padavine in jakosti sonca. Maršikateri sadjar, ki ima s sadjem opravka, je že dognal, da so sončne lege najboljše za pridelovanje jabolk, pa tudi ostalega sadja. V naših podnebni razmerah nismo glede vlage toliko v zadregi, ker imamo razmeroma dovolj padavin. Pri malenkostni obdelavi kolobarjev okoli dreves sadno drevje ne trpi suše, vsaj v prvih letih po saditvi ne, pozneje pa še manj, ko se dobro ukorenili in razraste. Velika prepreka za uspešno sadjarstvo je talna voda, zato moramo dobro preudariti, kako visoko stoji. Za navadne razmere mora biti gladina talne vode niže kakor 80 cm, sicer drevje, posebno jabolka in hruške, ne uspevajo.

Velike zapreke uspešnemu sadjarstvu so pri nas tudi razne nesreče. Naj omenimo predvsem vihar, točo in tudi sneg. Nove nasade je v tem smislu treba prilagoditi krajevnim razmeram. Ni dovolj n. pr., da sadimo sadno drevje v kakšnem južnem odprtem položaju, ki je izpostavljen vetrovom. Mnogokrat uspeva sadno drevje bolje na zapadnih in celo na severovzhodnih po-

ložajih,, ki pa so zavarovani proti burji, bodisi z gozdovi ali hribom, ali sploh z visokim drevjem, bodisi z naselji in gospodarskimi poslopji in drugimi ovirami. Take ovire, ki zadržujejo veter zlasti burjo, si lahko tudi umetno ustvarimo s tem, da sadimo ob meji zemljišča hitro rastoča drevesa, kakor: ameriško topolo, vrbe, jelše, pa tudi višnje. Z nasadom vred zrastejo zaščitna drevesa, ki pozneje varujejo drevje pred kvarnimi vplivi vetra. Nekateri priporočajo tudi napravo plotu iz navadnih drogov (hmeljevki), ki jih čvrsto pritrdimo na stebre kakor ograje. Tak plot zadržuje veter 25 do 30 m na široko ter odbija mrzle vetrove.

Vse premalo smo doslej računali tudi s poškodbami, ki jih povzročajo snežni zameti. Ponekod drevje preveč gnojijo z dušičnatimi gnojili, zlasti z gnojnico ali strniščenikom. Pri takem drevju listje ne odpade do pozne jeseni. Na listju se potem v krošnji nabira sneg in veje se polomijo ali začesnejo. Velika napaka je tudi, če ne vzgajamo pravilno vrhov v krošnji. Zaradi tega postanejo glavne veje dolge in šibke; ko zapade sneg, se le-te kaj hitro povesijo in polomijo. (Dalje.)

Pravila za napravo novih nasadov

1. Izbrati si moramo za krajevne prilike primerno sadno pleme. V naših krajih uspevajo jablane skoraj povsod. Od njih lahko pričakujemo največ dohodkov, saj imajo tako za domačo uporabo kakor za kupčijo največjo vrednost.

2. Izredno važno je tudi, da si izberemo primerne vrste, ki ustrezajo podnebnju, legi zemljišča, zemlji in gospodarskim prilikam. Po sadnem izboru iz leta 1933, ki ga je izdalo »Sadijsko in vrtnarsko društvo v Ljubljani«, priporočajo posebno za Dolenjsko okrožje, kjer je bolj težka, globoka zemlja: jonatan, boskopski kosmač (za bolj vlažne zemlje), dalje londonski peping, bobovec in Baumanovo reneto. Za vinorodne lege z dobro in dovolj vlažno zemljo tudi mošancker in ontario. Dolenjsko voščenko, pa četudi je še tako dobra, zaradi občutljivosti pri prevozu, žal opuščajo. Za kraško okrožje priporočamo sledeče vrste: boikovo jabolko, krivopecelj, zlato parmeno, Baumanovo reneto, bobovec in šampanjsko reneto. Pri precepianju se moramo ravnati vsaj približno po tem sadnem izboru.

3. Saditi moramo sadno drevje tudi v primernih razdaljah. Preden sadimo, zakoličimo prostore, kamor pridejo posamezna drevesa. V etrih nasadih za visoke in poldebelne jablane so vrste najmanj 8 m narazen, pravilno 10 do 12 m, pri nižjih nasadih znaša razdalja vrst tudi 15 do 20 m.

4. Za uspešno saditev moramo pripraviti zemljo, kakor že povedano, jeseni ali pa čim

bolj zgodaj spomladi, vsaj nekaj tednov pred saditvijo. Prekopljemo ves prostor najmanj na 50 m globoko. Važno je tudi, da devamo vrhno zemljo-črnico zase na en kup, spodnjo plast pa posebej. K vsaki jami moramo napeljati vsaj eno samokolnico komposta ali dobre njivske prsti in vsaj pol samokolnice hlevskega gnoja.

5. Kakih 14 dni pred saditvijo zabijemo v dno jame močan do 3 m dolg, raven, obeljen kol, in potem zasujemo jamo do vrha. Na dno jame pride zgornja plast zemlje, ki je bila zboljšana s kompostom, na vrh pa ostala zemlja, ki smo jo tudi zboljšali vsaj z apnom.

6. Drevo moramo posaditi najkasneje do srede aprila, in sicer na vrh zasute jame, potem se nam ni treba bati, da bo prišlo drevo pozneje pregloboko v tla, ko se zemlja sesede. Preden posadimo drevo, prirežimo debelejša korenine in ga denemo na severno stran kola na pripravljeno zemljo. Korenine lepo enakomerno razvrstimo na vse strani in jih skrbno zagrebemo z dobro zemljo, ki smo jo pripravili k vsaki jami. Ko so korenine dobro pokrite z zemljo, jo nekoliko pritisnemo, da se jih tesneje oprime. Prav na vrh denemo ostalo zemljo iz spodnje plasti. Vrh ali krono drevesa obrežemo potem, ko je drevo posajeno. Pri jesenskem sajenju se obrezovanje vrha odloži na pomlad. Priporočljivo je tudi, da raztrosimo na vrh korenin k posrednemu drevesu vsaj ene vile gnoja. Zaradi kokoši pokrijemo gnoj z dratjem.

7. Ko je drevo posajeno, napravimo okoli njega skledi podoben klobar, ki naj bo tolkšen, kakor je bila jama široka. Tudi sajenje in urejevanje kolobarja moramo opraviti le v lepem vremenu, ko je zemlja suha; v dežju ali takoj po dežju težko in slabo saditi.

8. Končno privežemo posajeno drevo h kolu, in sicer narahlo, da se z zemljo vred lahko pogreza. Trdno ga privežemo šele pozneje, ko se je zemlja sesedla. Da ostane zemlja okoli drevesa trajno vlažna, drevesa posebno v suhem vremenu po saditvi temeljito zalijemo z vodo. Važno je, da posajena drevesa stalno varujemo in negujemo pred poškodbami, pa naj pridejo od te ali one strani. Predvsem moramo drevje zavarovati pred živino s primernimi ograjami, dalje pred zajcem in pa tudi pred drugimi škodljivci in boleznimi. Veliko dreva nam pokonča v sadovnjaku voluhar, ki ga moramo zatirati na ta ali oni način.

Ker je pri nas bilo v zadnjih letih izredno veliko orehov posekanih, toplo priporočamo našim kmetovalcem, da jih sadijo čim več, posebno v krajih, kjer uspevajo. Velika prednost orehov je, da jih ni treba nič negovati, ne kropiti in jim ne nastavljati dragih lepljivih pasov. Oreh raste prav za prav sam od sebe. Sicer pri nas večkrat pozebe, ali čez dve, tri leta se zopet obraste in nam

redno rodi. Posadimo čim več mladih orehov, zlasti v višje lege, kjer se ni bati pozebe, dalje na dvorišča, okoli gnojlišč in gospodarskih poslopij.

V naših prilikah se najdejo gotovo tudi še na tako majhnem posestvu prostori, ki se dajo s pridom uporabiti za pridelovanje sadja. Skušajmo zasaditi s sadnim drevjem vse ugodne prostore po travnikih, pašnikih,

ob robu njiv, opuščene vinograde itd. Širjenje sadnega drevja po prikladnih krajih in pa temeljito oskrbovanje in nega že posajenih nasadov, to je najmanj, kar moramo doseči. Ako bodo naši kmetiči sadjarji upoštevali ta kratka navodila in se po njih ravnali, bo storjen velik korak naprej k izboljšanju našega kmetičkega sadjarstva in dobičkanosnega gospodarstva.

ŽIVINOREJA

Dve »čarovnici«

Pri Jernačevih so coprnice v hlevu! Kolaj mine kak mesec, da ne bi bilo nesreče v hlevih in svinjakihi. Zdaj zbolí krava, zdaj tele, večkrat konj, največkrat pa se oglasi bolezen pri prašičih. Ljudje se pogovarjajo: Pri Jernaču so se ugnezdele coprnice; pri Jernačevih nekaj ni tako, kakor bi moralo biti. Nekateri šepetajo, da mu je prinesla stara ciganka Ušperna nereso v hišo in čeprav je stari ded Jernač že pred leti zakopal tam zunaj na meji pest diake od domače živine pod kamen in je stari Berač Bogotaj zagovoril bolezen, je vendar ostalo pri Jernačevih vse pri starem, uboga gospodar in gospodinja malo da nista obupala. Sicer pa pravijo, da stolužeta ti dve čarovnici tudi še marsikje drugod, mnogo je slišati, kako po turško gospodarita med ljubo živino, o pogostnih nesrečah po hlevih.

Na Gorenjskem, pri razumnih gospodarjih, teh »coprnice« ni, to je tako gotovo kakor enkrat ena je ena; če se pa še katera prikaže tu in tam, pa nima noben gospodar svojih prstov vmes. Dobri gospodarji poznajo te čarovnice kot slab denar, pa tudi dobro vedo, kako je treba ravnati s tako sodrgo. Že dolga leta uporabljajo proti tem coprniciam pravo sredstvo in to redko, prav redko se še katera drzne prikazati se pri njih. Drugim ljudem pa, ki se še vedno drže omike iz leta 1700, sicer tudi pojasnjujejo kmetijski učitelji in strokovnjaki bistvo čarovništva po njihovih hlevih, toda reveži smatrajo to pojasnjevanje za neumno moderno šaro; takim ljudem je seveda težko, težko pomagati. Edino orožnik ali policaj bi utegnila tukaj kaj doseči, napraviti red in kmetu veliko koristiti.

Ena teh čarovnic povzroča ošesni katar, draži goltno sluznico in sluznice dihalnih organov, v katerih tudi povzroči katar, kašelj, naduho; posledica delovanja te coprnice je tudi naval krvi proti glavi, razne bolezni v možganih kakor tiščavka (norost), mrtvičnost (dremavost) in druge. Tej čarovnici pravimo po slovensko slab zrak v hlevu. Ta prinaša v hlev vso nesrečo s

pomočjo dveh pomagačev, kojih prvi je strupena ogljikova kislina, drugi pa amonijak, torej dva plina, s katerima je prenapolnjen hlevski zrak. V dobrem zraku sme biti le malce ogljikove kisline, to je 0,04%, zato pa mora biti toliko več kisika, namreč 18%. Če v hlevu ni dovolj kisika, brez katerega ne more ne človek ne žival ostati pri življenju niti eno minuto, in če je hlevski zrak prenasičen z amonijakom, ki se dviga iz gnoja in z ogljikovo kislino, ki jo izdihava živina brez prestanka noč in dan, če torej nedostaja kisika, ki je glavni sodelavec pri izkoriščanju krme v živalskem telesu, glavni tvorec moči in mesa pri živini, potem povzročita ta dva škodljiva plina v hlevu veliko nesrečo. Živina ostane slaba, krma se niti na pol ne izkoristi, vsakovrstne bolezni so vsakdanji gostje, žalost in revščina gospodarita v hlevu! Vse gorí našete bolezni dobe v hlevu domovinsko pravico in se za stalno naselijo v njem! Čarovnik — slab zrak poskrbi za to; huda, nevarna je ta reč!

Še bolj krute pa so gnojne čarovnice, ki žive na gnoju in v njem in tudi v hlevskih tleh in po zidovju. Tak hlev je popolnoma okužen, kajti v njem žive čarovnice, ki se imenujejo glive cepilivke. Kjer domujejo v veliki množini te cepilivke ali bakterije, tam ne moremo več govoriti o zdravju, tam rušita in uničujeta edino bolezen in smrt. Majčkene so te čarovnice, neznansko majčkene; večje so dolge po 5 mikronov, manjše le po 0,2 mikrona, a 1 mikron je le tisoč del enega milimetra. V kocko, ki bi vsebovala le en sam kubični centimeter, bi spravili celo milijardo bacilov (cepilivk v obliki palčice), torej tisoč milijonov! Kar je pa na hujše in dela te glive-cepilivke tako strašno nevarne, to je strahotna hitrost, s katero se razmnožujejo. Povprečno čez vsake pol ure nastane iz ene cepilivke 2, v 8 urah že 100.000, v 24 urah pa bi jih nastalo skoraj 300 biljonov in v 4 do 5 dneh bi pokrile dve tretjini vsega zemeliskega površja, ko bi se množile neovirano in bi imele dovolj živeža. Hvala Bogu, da tega ni in zato tudi uspeh delovanja teh čarovnic ni običajno tako po-

guben, kakor bi pričakoval človek prvi hip. Hudo je pri cepljivkah tudi to, da se pretvarjajo v neugodnih razmerah v tako imenovane trose s trpežno mrenico; taki trosi so silno odporni in ostajajo kaljivi mesece in leta. Gospodar, izkaži se mogotca in ne puščaj teh coprnice nikoli na svoj dom, ne v hlev, ne v hišo in spalnico.

Stopi z menoj v Jernačev hlev! Pri prvem koraku ti brizgne gnojnica izpod stopala! Kamor koli se ozreš po tleh hleva, povsod mlakuža, blato, svinjarija, gniloba! V takih hlevih imaš vzorne domove, kjer bivata čarovnici: okužen zrak in raznovrstne bolezenske gliv-cepljivke; tukaj imajo boleznj stalen dom in nesreča za nesrečo prihaja na obisk. Le oglej si enkrat pod povečalnim steklom (drobnogledom, mikroskopom), ki mora pa najmanj 700 do 1000 krat povečati, kapljico te gnojnice; v njej boš našel brez števila gliv-cepljivk, groznih morilk ljudi in živine. Kuga in kolera, jetika (tuberkuloza) in davica, legar in koze, škrlatinka, oslovski kašelj, šen, trahom itd. mučijo in more ljudi, vranični prisad, goveja kuga, parkljevka in še mnogo drugih pa nam praznijo, uničujoč živino, hleve in žepe.

Gliv-cepljivke ostanejo v hlevu in ne pridejo ven na dvorišče in v zrak, dokler so vlažne, če jih ne raznese družina sama v gnoj, hlevskem orodju, na obleki itd. na prosto. Pri nekaterih kužnih boleznih se raznese kužna snov precej daleč po zraku (100 do 200 korakov) n. pr. pri goveji

kugi, pri kužni pljučnici goved, pri smrklju ter kugi v gobcu in na parkljih; glivice se razprše daleč na okrog posebno takrat, kadar vlečejo vetrovi. Druge kužne bolezni prehajajo neposredno od bolne živali na zdravo. Kužnih gliv-cepljivk ne prežene nobeno zagovarjanje, pa tudi ne sredstva, ki jih ponudi mazač, pač pa temeljito čiščenje hlevov, skrb za suha tla in stene v hlevu — tlak iz dobro žgane opeke, ali pa iz betona, preko katerega naj bo pa še položen lesen trak. Če so pa gliv-cepljivke v podobi te ali one bolezni že v hlevu, se ne pomišljaj niti za hip, ampak pokliči takoj — živinozdravnika. Pаметen mož je izrekel te-le besede:

Živina pogiba zato, ker je ne čistite, ne umivate, ne krtačite, ker ima na kosteh pogosto več blata kakor pa mesa. Živina crkava, ker dobiva ničvredne praške kot zdravilo, včasih tudi strupena zelišča, ker ji puščajo kri o prilikah ko je popolnoma neumestno in škodljivo, ker se ji naklada preveč dela, pa premalo jela. Bolezni ne pošilja nebo, ne hudobni ljudje, ne čarovnice, ampak lastni gospodarji in gospodinjice v svoji nevednosti. Zato si zapomnimo besede starega, izkušenega živinorejca, ki je rekel:

Hlevi nesnažni in blatna živina,
umnega kmeta res niso lastnina;
čista živina in hlevi pa zdravi,
kličejo: naš gospodar je ta pravil
ovfr.

NAŠ GOZD

Bukev — *fagus silvatica* — je pri nas zelo razširjena in tvori razsežne gozdove apnenih gor, ki se vzpenjajo do 1200 m nadmorske višine. Korenine se prilagajajo gozdnim tlam in so globoke na globokih tleh in plitke, pod zemeljsko površino se razpletajo pri skromnejši zemeljski plasti. Navadno je bukev globoko koreninasta.

Drevo prezimi dobro, a največ ji škodijo pozne pomladanske elane, ki osmode mlade in nežne listke, ki se zgodaj razvijajo. V ostalem ljubi bukev blago podnebje in se ugodno razvija v tleh, apna bogatih. Prst naj bo rahla, zračna in rudninskih snovi bogata.

Svež bukov les ima svetlo zelenkastorumenno barvo, ki pozneje nekoliko potemni in postane lahko rdečkastorjava. Letni kolobarji so dobro vidni, ker je jesenski les temnejše barve. Pri sušenju barva pobledeva od sredine proti stranem.

Bukov les rabimo pri nas večinoma le za kurjavo, izborno pa se da uporabljati za razne vodne naprave (mostove), v ladjedelnih, železnih, mizarstvu, stolarstvu, za parkete, železniške in druge vozove itd.

Iz plodov pridobivajo olje (tehnično in jedilno), z njim se hranijo prašiči, polhi, verice in druge živali.

Hrast, poletni hrast, dob, gnilec — *quercus robur* — je zelo razširjen in tvori znamenite gozdove. Poletni hrast je mogočno in visoko drevo z razsežno, vejnato krošnjo. Dob zahteva globoko, rahlo, humozno, rudninskih snovi bogato, v globini ilovnato zemljo. Rabi izredno mnogo vode, zato najbujneje uspeva ob vodah in krajih, ki jih letno preplavlja voda. Srčna korenina, ki je pri hrastu poseben izrazita, prodira globoko v zemljo. Stranske korenine, ki so prav tako močne in krepke, se prepletajo pod površjem in varujejo drevo pred sunki vetra. Glede podnebja je poletni hrast precej izbirčen, ker zahteva toplejše lege in ravnino.

Tudi svetlobe mu ni zadosti. Zaradi tega so hrastovi gozdovi redki in svetli. Ker vsebuje listje precej česlovine, kisa zemljo. Tudi jo premalo zastira in jo na ta način slabi. Zato so najprimernejši mešani gozdovi z bukvijo, gabrom, jesenom, smreko, brestom in jelko.